

מדינת ישראל אחרת לקראת שנת ה'2000

פרופי אלישע אפרת

בתחומיה הריבוניים של המדינה, נעשתה פעולת פיתוח מואצת דווקא מעבר להם. מאחר שממדיה הליניאריים של המדינה נתקצרו, ננקטת פעולת פיתוח לכיוון חדש, הוא כיוון הרחב המערבי-מזרחי, וזאת כתוצאה מחסימה מדינית מדרום ומצפון. כיוון זה קיבל משנה-תאוצה בעקבות תסכולי הנסיגה כסיני, ההתכווצות ה-טריטוריאלית שבהכרת, והמדיניות ה-מוצהרת של הממשלה, ששמה מעייניה בשטחים המוחזקים מטעמי בטחון, עומק איסטרטגי ושלמות טריטוריאלית. שלושת היעדים הקיימים למגמת התפשטות זאת הם, מדרך הטבע, רמת הגולן, רצועת עזה ויהודה ושומרון.

ברמת הגולן נמצא שטח פנוי גדול עם כמעט אוכלוסיה מקומית, ברצועת עזה נמצא שטח פנוי קטן עם הרבה אוכלוסיה מקומית, ואילו ביהודה ושומרון נמצא גם שטח גדול וגם אוכלוסיה רבה. אם ברמת הגולן היתה ההתפשטות הפיסית קלה יחסית ובוצעה מכבר, ואילו ברצועת עזה היא חסרת כל סיכוי בגלל הימצאותם של כ-600 אלף איש על שטח 363 קמ"ר, שהם כ-1,650 איש/קמ"ר, ומן האזורים הצפופים ביותר בעולם, הרי נותר יעד אפשרי אחד להתרחבות, הוא יהודה ו-שומרון.

ההתפשטות לרוחב לעבר יעד זה מצאה את ביטוייה בחיבור שני צירי אורך, משוך החוף ובקעת הירדן, באמצעות בית-די רחב חדשים, המודגמים מעשית על ידי מערכת רוחבית של כבישים, כחוצה שומרון, ציר ירושלים – מעלה אדומים. חוצה יהודה ועזה, בחיזוק וב-עיבוי של גוש עציון, באיכלוסה ה-

והפיה היישובית שנתהיתה בעשור ו-הצי שנים האחרון, והנמצאת עדיין ב-עיצובה, מהאפיינת בתווים חדשים, שלא היו מקובלים בעבר. עיקריה הם: חריגה בולטת של מערך ההתיישבות מעבר לגבולותיה של ישראל; מתן עדיפות ב-השקעות תשתית לאזורים חוץ-ריבוניים; היעדר זיקה בין מערכי ההתיישבות חדשים בשטחים לבין מערכים ותיקים שבתחומי „הק" הירוק"; התיישבות באזורים חסרי אמצעי ייצור בקרקע ומים; התיישבות באזורים בעלי נתוני סוּפוגרפיה, אקלים ונגישות גדותיים; הקמת יישובים מתוך שיקולים פוליטיים ובאורח מלאכותי אשר אינם מתאימים לסביבתם; דומיננטיות בטחונית בהחלטות מיקום לעומת כדאיות כלכלית; ביצוע מפעלי התיישבות תוך סדרי עדיפות משתנים לפרקים; ריבוי ההתיישבות על רקע לאומי ודתי; התיישבות באזורים המיושבים בערבים; עירוב של דגמי התיישבות עירוניים, ערוניים-למחצה וכפריים ללא התאמה גיאוגרפית אזונית; התיישבות מלאכותית לפי שיקולים קצרי-טווח; ואינטנסיביות של פעילות יישובית תוך ניציל ידע טכנולוגי מתקדם.

בימינו הולכת ונוצרת גיאוגרפיה יישובית חדשה אשר השלכותיה לגבי המבנה היישובי של מדינת ישראל בעתיד הן משמעותיות ביותר. האם לקראת שנת ה'2000 תהיה ישראל אחרת מכפי ש-תיארנו לעצמנו?

כיוונים חדשים בפיתוח המדינה

במקום לפתור בעיות פיסיות ומהותיות

עתיד עיירות הפיתוח

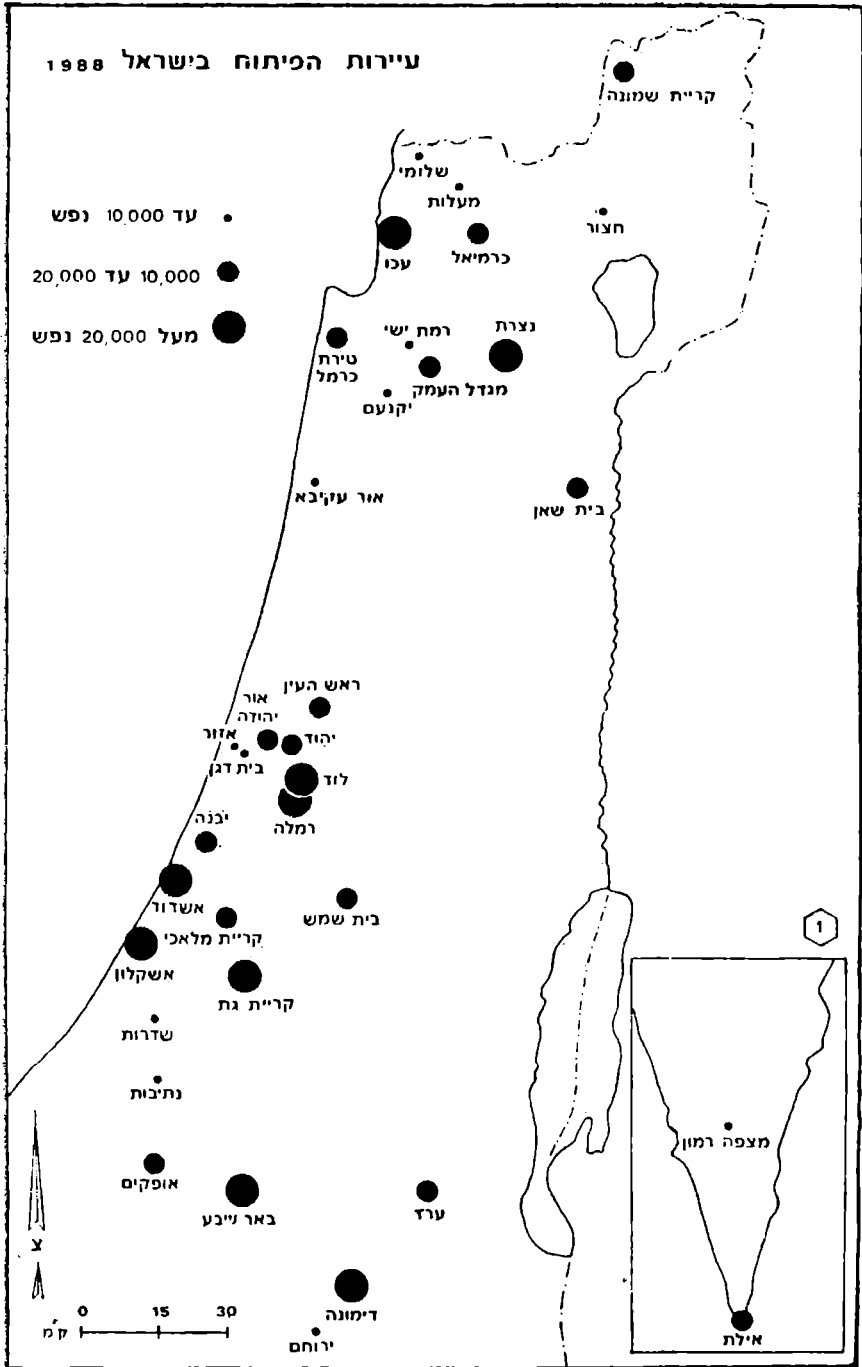
הקמתן של למעלה משלושים עיירות פיתוח בשנים 1948–1964 הביאה, בין היתר, לפיזור אוכלוסייה על פני כל מרחבי המדינה, למיזוג גלויות, להגברת הבטחון בסכר ולהגשמת מאווייה של הציונות. בעיירות אלה מתגוררים כיום כ-17% מתושביה היהודיים של ישראל. באמצעות נושבו אזורים שוממים ודלי-אוכלוסין, יי- הוחג בפיתוח כלכלי ותעשייתי של חבלי- ארץ המרוחקים מן המרכזים העירוניים הגדולים, תוך כדי התמודדות בבעיות הי- קליטה של אוכלוסיית עולים חדשים, ש- נאלצו להסתגל באותה עת אל מציאות הברתית ותרבותית חדשה (ציור 1).

עיירות הפיתוח, הממקדות בכל פעם את תשומת הלב אל הפערים החברתיים זאל אי-השוויון בחלוקת המשאבים ב- מדינה, הינן סימפטום מובהק לליקויים הבסיסיים במערכת הפיתוח המרחבי. יש לזכור, שעיירות הפיתוח היוו בשנות ה-50 אמצעי להגשמתו של רעיון פיזור הי- אוכלוסיה בישראל אשר לא שולב בעת יבעינה אחת בביסוס כלכלי מקביל. אמנם געש מאמצים לתמוך את האוכלוסייה שבייירות החדשות במפעלי תעשייה, ב- השקעות ממלכתיות ובמקורות תעסוקה, אך מעולם לא הדביק קצה ההשקעות את צרכי הגידול והאיכלוס שבעיירות. הפער בין אלה היה קיים מאז ומתמיד, וגם אם הלך והצטמצם בעיירה זו או אחרת, היה זה לרוב על בסיס מוגק לטורה העשיי- תית או על מספר קטן של מפעלים מסוב- סדיט חלקית, מפעלים שבעת שחל בהם משבר, מוטטו את כלכלת העיירה כולה. ברוב העיירות גם לא הוצרה המשכיות בהשקעות מאסיביות ובקמת מפעלים חדשים העשויים היו לקלוט את הדרו- הצעיר שגדל בעיירות אלה ולשלב ב- כלכלת המקום. כאשר לא נמצאה תעסוקה

מתמשך של קריית ארבע, בהקמתן של עיירות חדשות, בפיתוח איזור תעשייה במעלה אדומים, בייסודן של עשרות היאהויות כתגובה לצידים פוליטיים בלתי נוחים לישראל, ובעיבוי הפריפריה של ירושלים לעבר ההרים שמסביבה ו- המידבר שממזרח. יש לזכור, שכיוון רוחבי זה נעשה בקשיים לא-מעטים, מזד אוכלוסייה ערבית בת כ-850 אלף נפש, המהגירתת בריכוזים צפופים ברחבי יהודה ושומרון, מול רצף של כפויים וערים, מול קשים ברכישת קרקעות, ומול אוכלוסייה עוינת שאינה מקילה כלל על המינהל האזרחי בשטחים ומנהלת מאז סוף 1987 מרי אזרחי נגד שלטונות ישראל.

שינוי בכיוון הפיתוח שבו נקטו הי- שלטונות גרם להתעלמות מן העקרונות שלפיהם נעשה בניין המדינה בעבר. הי- השפעה על עיצוב המפה היישובית ב- שנות ה-70 נעשתה בעיקר על ידי גורמים פוליטיים, צבאיים ובטחוניים, תחת אילוצים של גורמי חוץ, שהכתיבו מהל- כים טונים לישראל. אולם עם זאת יש להוסיף שגם מניעים לאומניים פנימיים וגורמים מפלגתיים שונים פעלו למען ביצוע פעולות התיישבות ולשינוי דמותה של ישראל. בהמשכו של תהליך גם צמחו קבוצות לחץ חברתיות כלכליות אשר היה להן עניין רב בשינוי הכיוון של ישראל במגמה להפיק תועלת מכך.

לאור עיצוב המפה הפוליטית של ישראל בעשור השנים האחרון, ניתן להעריך את ההתפתחויות לקראת ראשית המאה הבאה על יסוד הפוטנציאל הקיים ובהמשך צמיחתן של עובדות גיאוגרפיות- יישוביות עיקריות שנתהוו. אפשר להד- גים זאת בעיירות הפיתוח, במעמדה של ירושלים בירת ישראל, במצפים בגליל ובהתיישבות היהודית המתפרסת ביהודה ושומרון.

לים בתוכם את הנגב, הגליל ופרוודור ירושלים.

לעתידי ירושלים

ניסף על המגמה הכללית השוררת כיום בקרב המוסדות המיישבים להגביר הקמת יישובים ביהודה ושומרון, קיימת גם המגמה להכפיל את האוכלוסיה היהודית של ירושלים ב־20 השנים הקרובות, להביאה ל־750 אלף נפש לפחות עד שנת 2000, ולפרוס אותה על שני מרחב גדול שמעבר לתחומיה הנוכחיים של העיר. דומה שהמגמה הקיימת בווצהרה זו יוצאה מתוך הנחה, שניתן להיאבק בעובדות גיאוגרפיות ודימוגרפיות שנתהוו סביב ירושלים באמצעים של איכלוס יהודי מהיר, בעל אופי אורבני, האמור לגבור או לשתות לאזן את הגירת הערבים, ה־זורמת מן הפריפריה אל ירושלים ו־פרבריה. כמו כן ירושלים מטרופוליטאנית שתשתרע בין רמאללה בצפון, בית לחם או גוש עציון מדרום, מצפה יריחו ממזרח ומבשרת ציון ממערב, עשויה לשמש מענה לבעיה הפוליטית־מרחבית של יצירה מאזן הגירה יהודי חיובי.

ירושלים כעיר הררית מ־בהקת, הנמצאת בגובה טופוגרפי של 750 מ' ויותר, ב־גבולו של מידבר, במרחק של 60 ק"מ ממישור החוף, עם תנאי תחבורה סביב־תיים קשים, עם מקורות מים מצומצמים, עם עורף חקלאי דל ופוטנציאל תעשייתי מוגבל — לא היתה מעולם עיר גדולה רבת־ממדים, ובוודאי לא עיר מטרופולי־טאנית. במרוצת הדורות לא התפרסה על גב היר הרבה מעבר למיקדה הראשוני. עם זאת היתה חסכונית בניצול הקרקע, נבנתה בצפיפות, שמרה על צביונה ה־ארכיטקטוני, על היקף השרותים שיכלה לספק לתושביה, ובמאות השנים האחרונות לא נבנתה יותר מאשר 50—50: אלה נפש

הולמת לצעירים אלה נוצרה הגירה של־לית שפגעה בתדמיתן של העיירות.

בכטרה לבסס את פיזור האוכלוסיה בישראל אותרו בזמנו רוב עיירות הפיתוח בפריפריה המרחבית של המדינה, בעיקר בגליל ובנגב. כבר מראשיתן היו העיירות מרוחקות ממוקדי הכלכלה הוותיקים ו־מריכוזי הפעילות החברתית והמינהלית שבמישור החוף, דבר שהעמיד בספק את סיכויי תחרותן ופיתוחן בעתיד. ניתן היה להניח, שבעקבות התפרצותן הפריפריית יעשה מטעם מוסדות השלטון המאמץ לסגירה מהירה של פער הפיתוח המרחבי והטריטוריאלי על מנת לצמצם את מרח־קן של העיירות ממרכז הארץ, להפחית מבידודן החברתית ולשלבן ברצף מת־משך עם חלקי המדינה הוותיקים שבגוש דן וסביבותיו.

אם נבחן את הישגי הפיתוח המרחבי לאחר 40 שנים של השקעות בבניה ו־בתשתית נמצא מגמות התפתחות שונות: מכניי שיכולנו לצפות, המצביעות על אי־שוויון אזורי בולט. מבט אל מפת ישראל מגלה, שהאוכלוסיה במדינה אינה פוזרה באורז שווה: יש מקומות צפופים ופע־לים במרכזו של מישור החוף לעומת מקומות דלילים וחלשים בפריפריה. אמצעי הייצור אינם פזורים במידה שווה, ובהל־קים מסויימים של המדינה מרוכזת טכנולוגיה מפותחת, תעשייה חדשנית, רחב־יעילה ותפוקה חקלאית גבוהה המשפיעה על גידול רווחת האוכלוסיה, ואילו בחלקים אחרים, אשר בהם גם נמצאות רוב עיירות הפיתוח, אמצעי הייצור הם דלים, רמת הייצור היא נמוכה, וכן גם השרותים, החינוך, הדיור והסיכויים של החושבים להתקדם ולהשיג יתרונות כלכליים כל־שהב. עדיין שורר אי־שוויון בין חלקי הארץ, ובמיוחד בולט הרבר בין מחוזות המרכז לבין המחוזות הפריפריים, הכול־

מלחמת ששת הימים הוללה בירושלים תמוריה פוליטית ומרחבית רבת-משמעות, הרבה מעבר לצפוי. כאשר חוברה לה יהדיו עלה שטחה המוניציפאלי ל-108 אלף דונם, פי שלושה מזה שהיה לה לפני 1967, היא קלטה להוכה בבח אחת כ-65 אלף לא-יהודים, שהיוו כרבע מ-אוכלוסייתה הכללית. לאחר מכן הוסיפה לקלוט עוד אוכלוסיה יהודית לרוב, שהיגרה אליה מטעמי גודל, יוקרה, דת וכד', אך גם אוכלוסיה ערבית לרוב, שמצאה בירושלים השלמה מקום עם מקורות העסוקה מגוונים ויתרונות כלכליים יחסיים בהשוואה לאזור יהודה ושומרון, שנותר במשך שנים רבות בלתי מפותח. מהפך עירוני זה יצר בירושלים וסביבותיה במשך 21 השנים האחרונות תופעה גיאוגרפית ודימוגרפית חדשה, שניתן לראותה בשלושה מעגלים: המעגל הראשון הוא זה הפנים-עירוני הכולל את אוכלוסיית מוזרח ירושלים. על אף שהעיר אוחדה מוניציפאלית ממשיך מעגל זה להתקיים והתפתח באורח עצמאי, גדל ומתבהב, תוך קיום מערכת שרותים משלו בתחומי המסחר התחבורה, החינוך, הבריאות ועוד, וחוסם כל פיתוח יהודי רצוף כלפי מוזרח. בתוך מעגל זה התגוררו עד לאחרונה 130,000 לא-יהודים, שהיוו 28% מכלל תושבי העיר. מאז 1967 הולך ועולה שיעורם בקרב אוכלוסיית ירושלים (ציור 2).

המעגל השני שנתהווה הוא החוץ-עירוני, המשתרע סמוך ומקביל לגבולותיה המוניציפאליים של העיר. הוא נמשך בי רוחב של 2-3 ק"מ מקלדיה בצפון עד לבית לחם בדרום, ובמקביל מביתוניא עד לאלהדר בדרום, ומשתרע על פני כ-100 דונם כמעט כשטחה של ירושלים. מצויים במעגל זה 18 יישובים ערביים ומחנות פליטים המונים יחד כ-50,000 נפש, ו-

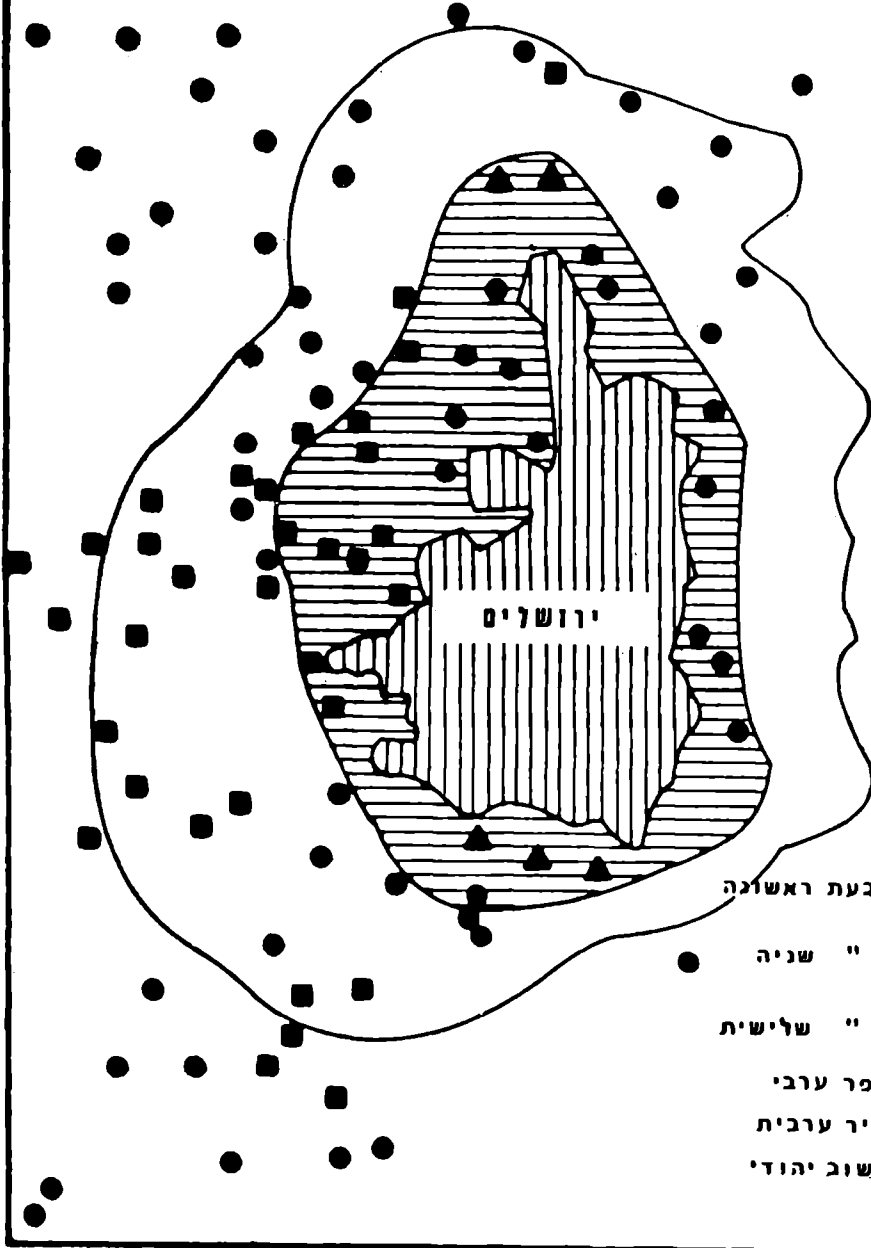
לעונתם יש שם רק 8 יישובים יהודיים, 6 מהם בתחומי פרודור ירושלים שמי מערב העיר ושניים אחרים מעבר לגבול, המונים יחד כ-10,500 נפש, שהם כרבע מן האוכלוסייה הלא-יהודית.

המעגל השלישי, האמור לתחום את ירושלים המטרופוליטאנית מרמאללה בי צפון, בית לחם בדרום, מצפה יריחו במזרח ומבשרת ציון במערב, מוסיף על קודמו עוד כ-100 אלף דונם, ובו נמצאים 23 יישובים ערביים המונים יחד כ-115 אלף נפש, ולעומתם ישנם רק 12 יישובים יהודיים המונים כ-6,600 נפש, שהם כשישה אחוזים בלבד. במעגל זה קיים רק יישוב עירוני יהודי אחד, הוא מעלה אדומים, המונה כ-10,500 נפש, לעומת חמש ערים לא-יהודיות, שהן רמאללה, אלבריה, בית לחם, בית סחור ובית גילה, המונות יחד כ-100 אלף נפש.

מול תופעה גיאוגרפית ודימוגרפית זו קשה להעלות על הדעת מאבק אורבני בעל סיכוי כלשהו, מה גם שאמצעי מוגבלים, יקרים, איטיים ואף בלתי מבטיחים. כשם שערים אחרות בעולם לא הצליחו להבקיע מחסום מעין זה, כן גם ירושלים לא תצליח בכך. אם נותר על החזון המטרופוליטאני של ירושלים לקראת סוף המאה וראשית המאה הבאה ינרכז את מיטב מאמציינו בהבקעתו של המעגל הראשון בלבד, זה הפנימי שהתוככי העיר, תהיה מלאכתנו קשה דיה. במצב של גידול אוכלוסייתי יהודי יורד, יעם מאזן הגירה שלילי כפי שקרה בי שנים האחרונות, אין סיכוי רב להתגבר אפילו על המעגל הראשון. יתר על כן, כדי לשמור על היחס המספרי בין יהודים וערבים כפי שהוא כיום, יש להוסיף לעיר בכל שנה לפחות 3,000-6,000 יהודים מכור ההגירה הפנימית, לבד מן הריבוי הטבעי הקיים. המאבק הדימוגרפי בירוש-

טבעות פיתוח במרחב ירושלים

2

- טבעת ראשונה
- " שניה
- " שלישית
- כפר ערבי
- עיר ערבית
- יישוב יהודי

לים חייב להתרכז איפוא, בעתיד, ב"שמירה על רוב יהודי בעיר עצמה, ובשום פנים לא מעבר לגבולותיה.

לעיתיד המצפים בגליל

שהי בעיות מרכזיות עומדות כיום בפני פיתוח הגליל, והן: מניעת הגידול הדימוגרפי הערבי, והשמירה על הקרקע הפנויה שבבעלות המדינה לשם אבטחתה להתיישבות יהודית בעתיד. הפתרון לשתי בעיות אלה מתמצה, בין היתר, באותם המצפים שבאמצעותם שואפים ליהד את הגליל.

יוזמת הפיתוח בגליל, הכי שנוקטה ב"עשור הראשון למדינה, הגיבה תוצאות צנועות למדי. אשר לצד הדימוגרפי, ניתן לאמר, ששיעורי האוכלוסיה במחוז הצפון נעו כל העת סביב 15% מכלל אוכלוסיית הארץ, ואילו בשיעורי האוכלוסיה היהודית לעומת הערבית חלה ירידה מתמדת. בשנת 1961 מנו היהודים בגליל 57.6%, בשנת 1972 מנו הם 54%, ואילו כיום — 49% בלבד. אם נפריד ממחוז הצפון אה שוליו ונבחן את המצב הדימוגרפי בגליל ההררי בלבד נמצא, שעם קום המדינה היתה שם האוכלוסיה היהודית בשיעור 13%, בשנת 1952 היא עלתה בהרבה והגיעה ל-47.8%, אולם לאחר מכן ירדה פלאם: בשנת 1968 היתה 20%, ומאז ואילך התייצבה על שיעור של כ-25% בלבד.

אשר לקרקע בגליל ההררי ניתן לאמר, ששטח השיפוט היהודי בהר מגיע ל-133,000 דונם בלבד, שהם כ-12% משטחו של הגליל ההררי, ואילו השטח הלא-יהודי הוא 356,000 דונם, שהם כ-32% כולו. הוא גדול פי שליש מן השטח היהודי. בקרקעות המדינה, המהוות 56% מן הגליל ההררי, יש לערבים תחומי השפעה ממשיים של ניצול ללא בעלות על כניחצית מן השטח. כלומר, מבחינה

מעשית יש לערבים עליונות ברורה הן בבעלות והן בתפיסת הקרקעות שבגליל, נוסף על הפוטנציאל הדימוגרפי שלהם, המושפע מן הריבוי הטבעי הגבוה ומי היעדר ההגירה אל חלקי המדינה האחרים. לעוכת ההגירה השלילית הקיימת במגזר היהודי, התגירה הפנימית הגדולה והירידה בכוח המשיכה של עיירות הפיתוח, נמצא אף כאן חולשה יהודית משמעותית ב"התמודדות הטריטוריאלית שבין שני העמים במרחב זה.

ניתן ללמוד מכאן, שאולת-היד רבת השנים עם היעדר גישה ברורה לגבי פיתוח וייהודו של הגליל המעיטו מ"חשיבותו ועשוהו נחות כחס למגזר הערבי. מגזר זה ניצל את המצב בהגבירו את הבניה בכפרים הערביים, בחיעושם ובריבוי השורות בהם, הוא לא נטש את הגליל ולא הראה מאזן הגירה שלילי, אלא פיתח באינטנסיביות תהליכי עיר ושאב את מקורות הכנסו מן המגזר העירוני היהודי. מכאן, שגם תוצאות פעולות הפיתוח שנעשו עד לאחרונה, אינן מעודדות ביותר מנקודת מבט יהודית. אם נוסף על אלה גם את העדיפות שניתנה באורה עת לרמת הגולן ולשטחים אחרים בארץ ישראל, הרי אין זה פלא, שהגליל יצא מקופח כמעט בכל.

יוזמת הפיתוח האחרונה, שנעשתה כה פופולארית, היא כמובן הקמת המצפים בגליל, האמורים לשמש מענה לכל הבעיות שצויינו לעיל. אין כלל להמעיט בחשיבותם היישובית והפוליטית של אזורי פיתוח כתפן, שגב, צלמון ונחל ציפורי ושל 32 אתרים למצפים חדשים בתפקידים שונים. ניתן אולי לראותם כתהליך יישובי מודרני של "חומה ומגדל", ה"מיבוסס הפעם על מלאכה ועל זעשיה מתוחכמת. יתכן שמערך המצפים יצליח למנוע בעתיד את המשך ההשתלטות הערבית על קרקעות המדינה, אך ספק

אם יצליח לשפר את המאזן הדימוגרפי באיזור לקראת שנות ה-2000, במיוחד כאשר פוטנציאל האיכלוס של כל מצפה הוא עטן ביותר ואינו מקיף יותר מאשר עשרות משפחות (ציור 3).

לעמיד ההתיישבות

היהודית ביהודה ושומרון

נאז מלהמת ששת הימים ועד היום הוקמו ביהודה ושומרון כ-120 יישובים חדשים. זה, ללא ספק, שיעור גבוה מאוד ביחס למספר השנים שבהן בוצעו פעולות ההתיישבות. ראשיתו, כזכור, בבקעת הירדן על בסיס „תכנית אלון“, המשכן בגב ההר על רקע פעילות „גוש אמונים“ והתגברותן האינטנסיבית ביתר חלקי ה-איזור – על בסיס מדיניות ההתיישבות של ממשלה הליכוד. אמנם, רוב היישובים בים החדשים שהוקמו הם קטנים מאוד, ומזנים לא יותר מאשר כמה מאות נפש כל אחד, אך התפרסותם במרחב הינה רחבה ביותר ומתבטאת כמעט בכל קטע ובכל פינה.

ההתיישבות היהודית במרחב מתחלכת ליישובים עירוניים הבנויים במתכונת של עיר, ליישובים קהילתיים עירוניים-למחצה. לפרברים עירוניים מובהקים ב-קרבת ערים גדולות שבתחומי ה-קו הירוק וליישובים כפריים-חקלאיים. יש לציין, עם זאת, שאוכלוסיית שיבת ה-יישובים העירוניים הגדולים יחסית. אריאל, מעלה אדומים, קריית ארבע, מעלה אפרים, אלקנה ועמנואל, אשר גם קיבלו מעמד של מעצה מקומית, מונה כיום כ-23,000 נפש, שהם כשליש מכלל תושבי יהודה ושומרון. יתר ה-יישובים נוטלים את שאר האוכלוסייה, כאשר כמחציתם מונים פחות ממאה נפש כל אחד.

מי ששוקל את הישגי ההתיישבות ב-יהודה ושומרון ב-21 השנים האחרונות,

יכול להגיע אל המסקנות הבאות:
● יישובם של כ-65 אלף נפש ב-משך 21 שנות התנחלות עם ממוצע שנתי של 3,000 נפש, אינו מהווה שיעור רב-משמעות בתפיסתו של האיזור, ה-משתרע על פני 5,878 קמ"ר (ציור 4).

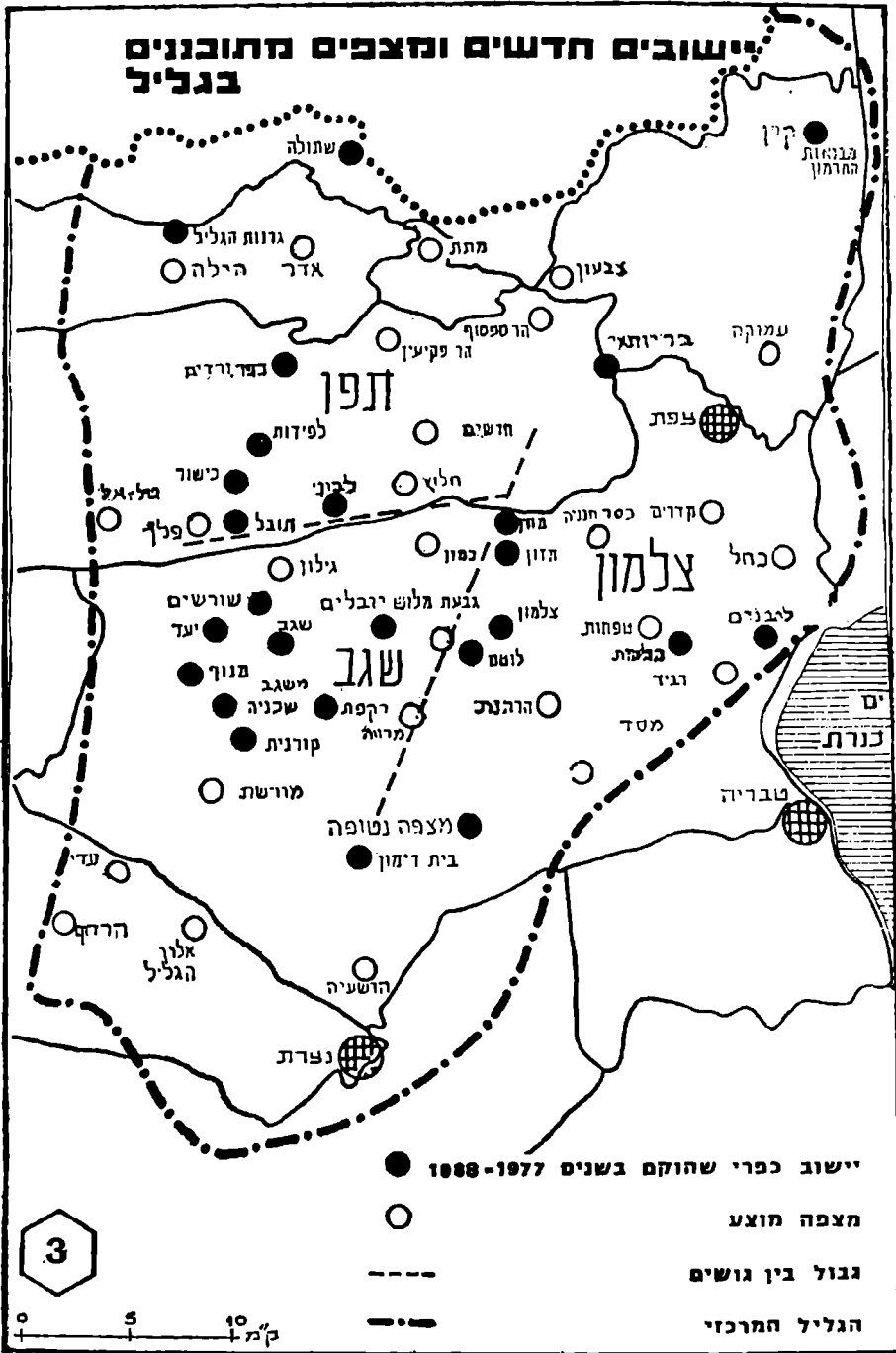
● סיכויי הגידול היחסי של האוכלוסייה היהודית באיזור זה המהווה, כאמור, רק כ-7.5% מן האוכלוסייה הערבית, הם קלושים למדי. וזאת עקב הצטמצמות פוטנציאל האוכלוסייה שיהיה מוכן ב-עתיד לעבור ולהתגורר ביהודה ושומרון, במיוחד באזורי הביקוש הבינוני והנמוך, ולו רק בגלל ההפחתה שחלה בשיעורי העליה לישראל.

● במידה שיתהווה איכלוס נוסף ב-איזור, יתבטא הוא בעיקר בערים הגדולות יחסית, ופחתת ביישובים הקטנים בעלי פוטנציאל האיכלוס הנמוך. סביבות ירושלים, בגלל גודלה ומעמדה הסביבתי והערכי של הבירה, עשויות למשוך בעתיד אוכלוסייה נוספת, וכן גם המורדות ה-ערביים של הר שומרון, בקרבת ה-קו הירוק לשעבר, במיוחד עבור פרברים עירוניים. אלה יגרמו להקטנת המשמעות המרחבית של ההתנחלויות. וידגישו את הריכוז במקדים עירוניים נבחרים בעלי יתרון יחסי של גודל, מיקום והיצע כלכלי וחברתי.

● יש להביא בחשבון, שיעקר ההשקעות בתשתית ובפיתוח, וניצול פוטנציאל האיכלוס מקרב סוגי אוכלוסייה שונים, כדתיים, לאומנים, זוגות צעירים, משקיעים לזינום וספקולנטים כבר נעשה ב-עשור וחצי השנים האחרון.

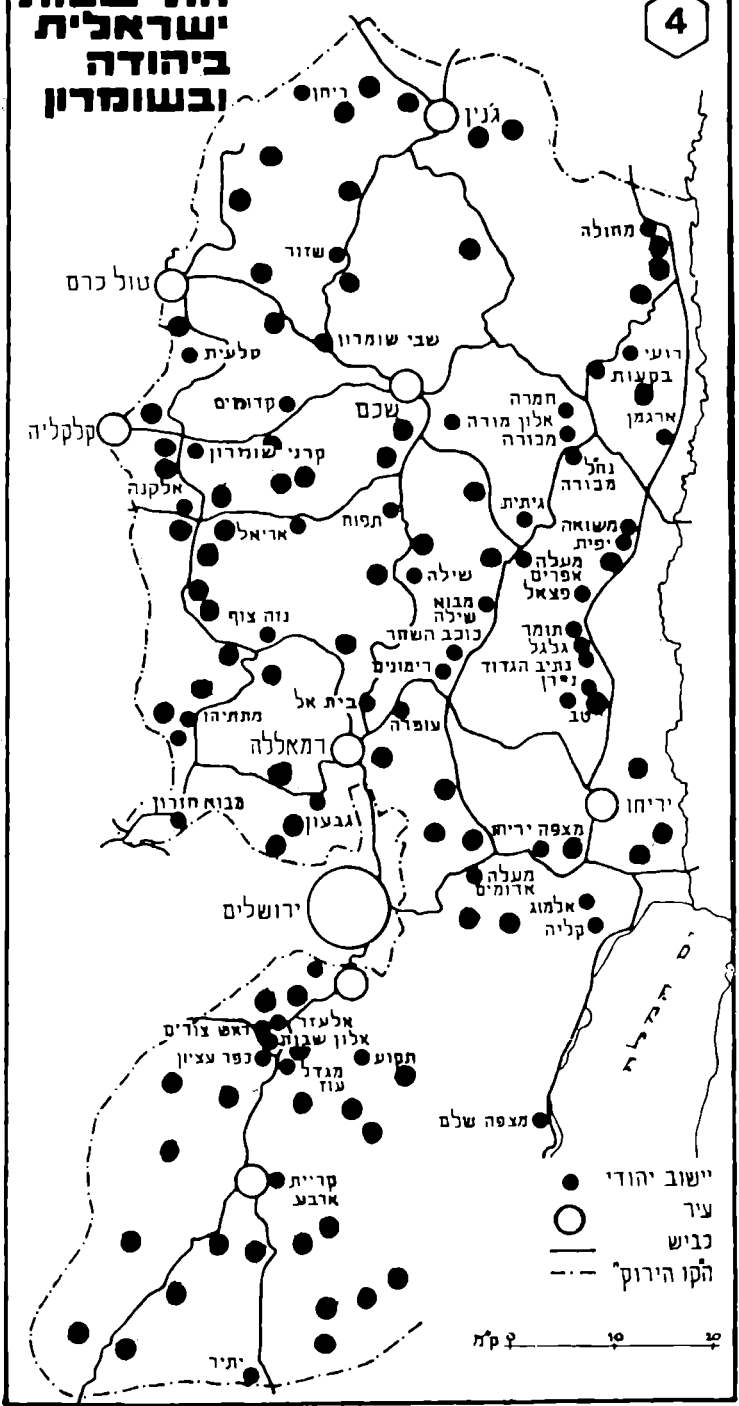
נירזי לאמר, שמי שהתווה יעדי אכלוס והתיישבות יהודית ביהודה ושומרון בסדרי גודל של 500,000 נפש לשנת 2010, או 400,000 נפש לשנת 2000, נמצא עדיין בנקודת מוצא נחותה ביותר, וזאת לאחר

יישובים חדשים וחצפים חתובונים בגליל

התיישבות ישראלית ביהודה ובשומרון

4

שהשקיע כבר את מירב הונו ואת מבחר אוכלוסייתו החלוצית במפעל זה. סיכויי הצלחתו גרמים כה קלושים, עד כי מעוררים ספק גדול לגבי העתיד.

לפתח את המדינה בצביון אחר

המטרה העיקרית שבפניה עומדת ישראל היא עיצוב דמותה ופניה לקראת הבאות. ניתנת עדיין הזדמנות ליצור מהפך קונצפטואלי בכל הקשור בפיתוח הפיסי של המדינה לקראת שנות ה-2000. יש לציין, שבמשך 25 השנים האחרונות, מאמצע שנות ה-60 ועד היום, חל קיפ-און בפיתוח התשתית הפיסית שבתחומי ה"קו הירוק", ונסיגה בכל הכרוך בה התאמתה לצרכים כלכליים והברתיים משתנים. מה שקרה הוא, שתפיסות תכ-גון ופיתוח, שרווחו לפני קום המדינה, ובעיקר בעשור שנות ה-50, מקובלות עוד כיום אף על פי שמיצו כבר את כוחן והן עדיין מהוות בסיס לפיתוח ולהשקעות, ואף משרתות יעדים פוליטיים. עקרונות יסוד בהתיישבות חקלאית ו-כפרית כבסיס לקיום המדינה, הצורך בהתיישבות ספר חלוצית לאורך הגבולות, השאיפות לפיזור אוכלוסיה אל החבלים הפריפריים בנגב, בגליל ובהר, יישוב המדבר וכד' — כל אלה איבדו לאחרונה הרבה מחיזיונותם, ודומה, שאין בכוחם להגיע עוד אוכלוסיה והון בשיעוריים ניכרים. המדינה נותרת, למעשה, עם אתגריב שהציבו לה מקימה לפני 40 שנה, וכאשר אלה הושגו במידה זו או אחרת או אכזבו, לא באו חדשים תחתיהם. לעומת זאת, התפתחו עתה מצבים כלכליים וחברתיים חדשים על רקע אידיאולוגיה יישובית מיושנת, וספק רב אם אלה יוכלו להתקיים זה בצד זה.

בהינתן נתוני פיתוח בסיסיים אלה-

מעלה, למשל, שהקרע החקלאית הניתנת לעיבוד הגיעה לכ-4.6 מליון דונם. שיעור שלא השתנה כמעט בעשור וחצי האחרון. פוטנציאל המים של ישראל הוא אינו גדל בהרבה, גם אם נוסף עליו מי קולחים או מים נטוהרים במחיר נאמד בכ-1,500 מליון ממע"ק לשנה, וגם יקר. האוכלוסיה החקלאית, שהיתה במשך השנים חלוצת ההתיישבות הציונית, מהווה כיום לא יותר מאשר כ-11% מ-אוכלוסיית המדינה, וזו הקיבוצית — לא יותר מאשר 3%. התיישבות-הספר אשר בה הושקע בעבר הון ענק, ושאוכלוסיה במיטב הנוער החלוצי, איבדה הרבה מ-חשיבותה עם ביטולו של ה"קו הירוק", גם זו שנתרה מהווה רק חלק קטן מ-מערך הגנה צבאי מרחבי המקיים את הבטחון השוטף. תהליך פיזור האוכלוסיה, אשר בעקבותיו ניבנו עשרות עיירות פיתוח, שקלטו את רובה של העליה ההמונית משנות ה-50, נסתיים למעשה. אוכלוסיה זו הגיעה לשיעור של 17% מכלל אוכלוסיית המדינה, שיעור שאינו עולה יותר. יתר על כן, בהרבה מן ה-עיירות שורר מאזן הגירה שלילי אשר אותו מנסים לעצור כיום באמצעות מפעלי שיכון וקרתיים, ותוך כדי מאמץ לשמור לפחות על הישגי הפיזור הראשוניים. עיירות הפיתוח לא גדלו במספרן מאז אמצע שנות ה-60, חלה ירידה בעליה, שהגיעה לשיעור של 20 אלף נפש בממוצע לשנה, וגם שיעור זה אינו גבוה במיוחד לאור חזון ההתיישבות בישראל.

אם נוסף על אלה את העובדה, שחבלי פיתוח בנגב המרכזי, פרוודור ירושלים, הערבה, חבל עדולם, חבל מודיעים, חבל כורזים וגוש תענך, שהיוו את גולת ה-כותרת של הפיתוח האזורי בישראל, לא זכו לקידום משמעותי כלשהו בשנים ה-אחרונות — ניתן להסיק, שדינאמיקת

הפיתוח בתחומי ה"קו הירוק" נעצרה, ולהוציא שני "איים", ירושלים וסביבותיה והמצפים בגליל המרכזי, הרבה לא הוסיפה לתשתית. אין ספק, שהעברת הפיתוח האינטנסיבי במרוצת 21 השנים האחרונות אל יהודה ושומרון, רמת הגולן וירצועת עזה מצד אחד, והיעדר תפיסת פיתוח חדשה לגבי שטחיה הריבוניים של ישראל מצד שני, הביאו למצב, שבו מדינה המתיימרת להיות מודרנית ומתקדמת, לא תוכל להתמודד כלכלית ודימוגרפית בצרכי העתיד, אלא אם כן תחילל שינוי דראסטי במיבנה.

מדינה השואפת לקידמה חייבת להתייחס אים את עצמה אל כיווני הפיתוח בעולם לקראת המאה ה-21. לגבי מדינת ישראל פירושו של דבר הוא, השתחררות ממרבית עקרונות הפיתוח שהיו נחלת העבר, וליערכם אימוץ עקרונות תכנון ופיתוח חדשים. אלה חייבים לשרת שתי מטרות עיקריות: הגברת עליית יהודים לארץ ישראל על אף השפל בעליה כפי שהוא כיום, וביסוס כלכלי משקי, שיאפשר את קיומה של אוכלוסייה ההולכת וגדלה.

הפירוט המעשי של מטרות אלה הוא, פיתוח המדינה על יסוד תעשייה מתוחכמת כענף כלכלי ראשי, יחד עם ענפי השרותים המדעיים והמקצועיים מתחומי האלקטרוניקה, המחשבים, האוטומציה והרובוטיקה, תוך גיצול הישגי המחקר הישירי ויכולת הכישרון היהודי. העולם המודרני צועד לקראת תעשייה כזאת, היא גמישה במיקום, נטולה זיהום סביבתי, היא עתירת כוח עבודה ואף אינה צורכת הרבה חומרי גלם. אין כמדינת ישראל המתאימה לכך. הענף השני הטומן בחובו פוטנציאל כלכלי רב הוא התיירות, וזאת משום הרקע הנופי המגוון של הארץ, אקלימה הנוח, המקומות ההיסטוריים והדתיים המרובים שבה והמבנה

הדימוגרפי של אוכלוסייתה. אם תוכשר לו תשתית נאותה עם רמות ביקוש מתאימות בחבלי הארץ השונים, מסוגל יהיה ענף זה למשוך לארץ שניים— שלושה מליון תיירים לשנה. גם הוא מתווה אחד מענפי העתיד בעולם, ומדינות רבות מבסמות עליו את כלכלתן. הענף השלישי אשר ישראל ייחודית בו ויכולה להפכו לכלכלי, הוא פיתוח מוסדות מרכזיים בתחומי החינוך, ההיראה, המדע, המוזיקה והדת, בקנה מידה עולמי וארצי, שאוהב ניתן יהיה לאיש בכוח אדם מקצועי מגוון. ענף זה עשוי למשוך ארצה מדענים ובעלי מקצוע יהודיים, וכן סטודנטים רבים, שיהיו מוכנים להשתקע עם משפחותיהם בארץ, תוך זיקה אל צביונה המיוחד ורקעה היחודי, הלאומי והיהודי.

הצבת שלושת ענפי פיתוח אלה כאתגרי העתיד של ישראל תדרוש שינוי של גישה בעדיפויות הפיתוח של המדינה: לא עוד התיישבות חקלאית ככורח בלעדי, כי אם תעשייה מתוחכמת כפתרון עיקרי; לא עוד פיזור משאבים ואוכלוסייה לאזורים פריפריים בלתי מוכיחים, כי אם ריכוזם במקומות בעלי יתרון יחסי המבטיח יעילות כלכלית; לא עוד התיישבות-ספר בתחומי בעדיפות ראשונה, כי אם מערך ההתיישבות מאוון תוך הדגשת התיישבות עירונית ועירונית-למהצה עם מאגרי כוח אדם טכנולוגי ומקצועי; לא עוד ביסוס ההתיישבות על פוטנציאל של קרקע ומים בלבד, כי אם על קירבה גיאוגרפית לריכוזי אוכלוסייה מוכרות מחקר ומפעלי תעשייה; לא עוד חיפוש צורות התיישבות חדשות במגזר החקלאי, כי אם התבססות של ריכוזים עירוניים קיימים; לא עוד שיכונים ממשלתיים על קרקע הלאום כהיצע בלעדי לאוכלוסייה, כי אם הפשרת קרקעות לבניה

פרטית. ליוזמה עצמית ולבחירה היפשית של מקום המגורים ורמתם. יישום עקרונות חדשים אלה לקראו. העתיד, פירוש, בין היתר: הפסקת ה- הזרמה של משאבים למטרות התיישבות פוליטית בשטחים המוחזקים, וריכוזם בי שטחי המדינה הריבוניים; מתן עדיפות פיתוח למזרחה של רצועת החוף, שהיא קרובד ביותר אל מרכזי הכלכלה וה- התיישבות הפעילים, במיוחד בציר גבעות הגליל המערבי, גבעות שפרעם, רמח מנשה, השרון המזרחי, פרודור ירושלים, השפלה המזרחית ובקעת באר שבע: עידוד התיישבות פרברית במושבות ה- ותיקות המהווה עוטנציאל לאיכלוס ה- תיעוש: פיתוח מוקדי תירות חדשים

בגליל, בסביבות ירושלים, במדבר יהודה, לחוף ים המלח, וכן פיתוח מלונאות ושרותי תירות בערים בנות סדר גודל בינוני, כבאר שבע, בת ים, מעלות או עכו: פיתוח מוסדות מחקר ומדע לא רק בשלוש הערים הגדולות, אלא גם בערים כאשקלון, צפת, ערד או מעלות. יש לבנות את המדינה בצביון חדש, על פחות חזון דמיוני יותר על בסיס של משמעותיות. יש לקדם רק אותם תחומים כלכליים ורווחיים, עם כל ה- משתמע מהם לגבי הפיתוח הפיסי ה- מרחבי, שיחזירו למדינה את ממדיה ה- טבעיים והסבירים אשר יוכלו להבטיח בעתיד אוכלוסיה יהודית רבה על יסודות כלכליים מוצקים.